

JUUDID

Eiki Berg, Anna Verschik

Juudid (heebrea *jehudi*, jidiši *jidn*) on rühm vanaheebrea rahvast lähtunud ja antropoloogiliselt tugevasti segunenud rahvaid, kes elavad hajusalt paljudes maades. sh Eestis. Juutide kauged esivanemad pärinevad küll Palestiinast (tänapäeva Iisrael), kuid viimased kaks ja pool tuhat aastat, alates Paabeli vangipõlvest (586 eKr) kuni tänapäevani, on selle rahva enamik olnud sunnitud elama võõrsil.

Eestis elavad juudid kuuluvad *aškenazim*-rühma (vrd heebrea *Aškenaz* 'Saksamaa'). See nimetus tähistas algul Reinimaa ja Põhja-Prantsusmaa ning alates 14. sajandist kogu-Põhja-, Lääne- ja Ida-Euroopa juute. Aškenazi kultuur hakkas kujunema varakeskaegsel Saksamaal ja selle põhiline kandja oli jidiš - keskülemsaksa murrete alusel arenenud ning heebrea, romaani ja slaavi keelte komponentidega põimunud keel.

Pärast Jeruusalemma Teise Templi hävimist 70. aastal kaotasid juudid oma riigi ja sestpeale on nad otsinud varjupaika mujalt. Paguluses kompenseeris omariikluse puudumist juudi kultuuripärandi visa säilitamine. Tekkis nn tekstitsivilisatsioon, mille aluseks sai vanade tekstide (Vana Testamendi, Mišna) uurimine, tõlgendamine ja kommenteerimine. Kui Euroopas anti ristiusule ametliku religiooni staatus, ei tahtnud võimud paganaid ega muu-usulisi enam sallida. Paganatele sai ametlikku usku peale suruda, kuid see ei õnnestunud juutide puhul, kes olid väga oma usus ja kommetes kinni ning eelistasid usuvahetusele isegi surma.

Katoliku kirik süüdistas juute Kristuse tapmises. Et "õige" usu kandjad ei suutnud mõista, miks loobuvad juudid "tõest" ja jäävad oma usu juurde, tekkis soodne pinnas eelarvamusele, et juudid olevat seotud saatana, mustade jõudude ja kurjade vaimudega. Eelarvamusi toetasid juutide eraldatus (keskaegses korporatiivses ühiskonnas oli neil mõningane autonoomia), nende teistmoodi keel, raamatud, kombed, toit jne. Usuti, et juudid ongi teistsugused kui teised, "normaalsed" inimesed, ja nii sai võimalikuks ka nende tagakiusamine. Üsna sagedasteks nähtusteks muutusid juutide röövi-

mised, tapmised või maalt väljaajamised. Näiteks Inglismaalt pagendati juute juba 1290. ja Prantsusmaalt 1306. aastal, hiljem Hispaaniast 1492. ja Portugalist 1496. aastal. Juutide käekäik mingis riigis sõltus enamasti valitseja suvast, tema hea- või paha-tahtlikkusest.

Hulk juudivastaseid seadusi kehtestati ka Tsaari-Venemaal. Juudid ei tohtinud elada suurlinnades ega omada maad, gümnaasiumi ja ülikooli said nad astuda vaid teatud prot-sendinormi piires. Sellise poliitika tõttu kujunes suures osas Ida-Euroopas välja juudi asulatüüp *Štetl* (jidiši "linnake") – väikelinn, kus juudid võisid elada. Seal moodustasid nad üle 50% elanikest (kohati ligi 90%).

Juudid ja Eesti

Andmeid juutide Eestisse asumise kohta on napilt ja võib-olla vastabki see andmestiku hõredus tegelikule asumisloole. Üksikuid juutidesse puutuvaid teateid leidub siinseis arhiivides küll juba 14. sajandist (1333), kuid nende põhjal ei saa veel rääkida mingist juutide püasustusest. Seda nihutasid edasi Poola, Rootsi ja Vene valitsejate ajal tehtud ajaloolis-poliitilised otsused, mis reguleerisid juutide liikumisvabadust.

Juutide asumine Eestisse algas alles 19. saj esimesel poolel, seda peamiselt Vene keisririigi territooriumilt. Illegaalset sisserännet Eesti- ja Liivimaale põhjustas juutide raske majanduslik olukord ja võitlus oma olemasolu eest. Nimelt olid Venemaal 1791. a jõustunud piirangud, mis kärpisid juutide liikumisvabadust ning ühiskondlikus elus osalemist. Juutidel võimaldati elada üksnes Venemaa 15 läänepoolses kubermangus ja Venemaast sõltuvas Poola kuningriigis leedu, valgevene, ukraina ja poola etnilistel aladel. Eestisse tulnud juutide põhiosa moodustasid Poolast, Leedust ja Kuramaalt pärit külakaupmehed ja käsitöölised. Teise olulise grupi moodustasid üliõpilased ja õppejõud.

Eestis said juudi koguduste rajajaiks esimesed juudi püasukad - nn "Nikolai sõdurid" ehk kantonistid. Sellist nimetust kandsid Venemaal 1805-1856 soldatite pojad, 1810. aastast ka sõjaväeasulate elanike pojad, kes arvati sõjaväkke kuuluvaks sünnist

alates. (Juudid olid Venemaal sõjaväekohuslased 1827. aastast peale.) Eestlased teadsid juutidest Piibli kaudu juba ammu enne seda, kui neid Eestis oma ihusilmaga nägid, ja vastavad olid ka eelarvamused. Näiteks olevat millalgi 1850. aastatel Rakverre komandeeritud juute kohapeal vaatama kogunenud kui imeloomi. "Aus ristirahvas" ei tahtnud oma silmi uskuda: juudid olid samasugused inimesed nagu kõik teisedki, ilma sarvede ja sabata.

1865. a sai osa juute õiguse elada väljaspool "juudi asuala" (st ka Eestis) - nimelt esimese järgu kaupmehed, kutsetunnistusega käsitöölised ja kõrgharidusega spetsialistid. Kogudused tekkisid lisaks Tallinnale (1830) ka Tartus (1867), Pärnus (1869), Valgas (1871), Viljandis (1876), Narvas (1877), Kuressaares (1882), Rakveres (1887) ja Võrus (1887). Seega moodustus kujunev Eesti juutkond eriilmelistest soltsiaalsetest ja etnokultuurilistest gruppidest (*litvakid ja kuramaalased*). Juudi asustus juurdus vanades linnalistes asulates, andes lisa sealsele keskklassile. Valdavalt linliku elulaadi on juudid Eestis säilitanud tänini (1989. aastal elas maal vaid 67 juuti). Siin ei tekkinud Ida-Euroopas laialt levinud štetleid. Pideva sisserände tõttu (loomulik iive oli teisejärgulise tähtsusega) kasvas Eesti juutkond ajavahemikul 1867-1897 ligikaudu 6 korda, kuid jäi ka edaspidi Balti regioonis kõige väiksemaks (vrd: 1934. aastal Eestis 4400, Lätis 95 000 ja Leedus 150 000 juuti).

Eesti iseseisvumine (1918) eraldas siinsed juudid Venemaal ja Lätis asuvaist keskustest. Eesti juutkond muutus paiksemaks kui kunagi varem. Juurdetulijad olid peamiselt üliõpilased (Lätist, Leedust ja Poolast Tartu ülikooli); emigreeriti Läände ja Palestiinasse (1929-1935 lahkus 127 juuti). 1930. aastate lõpus saabus Eestisse Kesk-Euroopast vähesel arvul sõjapõgenikke.

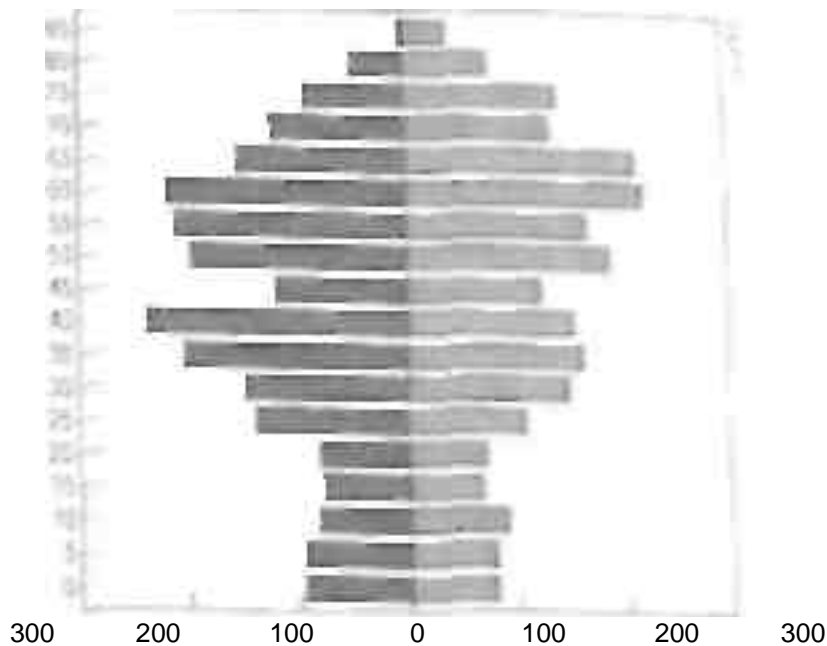
Teine maailmasõda pühkis Eesti 80-aastase väljakujunenud juudi kogukonna maa pealt. E. Gurin-Loovi hinnanguil küüditati juunis 1941 Eestist Nõukogude Liitu umbes 350-400 juuti. Septembris-novembris hukkasid natsid 921 juuti - kõik, kes jäid siia ega evakueerunud itta. Eesti lülitamisega Nõukogude impeeriumisse sai alguse valdavas enamikus uue juurdumata juudi rahvastiku asumine siinsetest juutidest jäänud tühjale kohale. Suured immigraatsioonilained impeeriumi eri paigust tõid kaasa ka juute, mh selliste

väikeste reliktsete rühmituste esindajaid nagu *mägijuudid*, *Gruusiajuudid*, *Kesk-Aasiajuudid* ja *Krimmijuudid* ehk *krõmtšakid* (seevastu *karaiimide* olemasolu Eestis leiab mainimist juba 19. saj lõpul). 1989. a loenduse andmeil pärinesid Eestis elavad juudid 72-st Nõukogude Liidu haldusüksusest (33,6% on sündinud Eestis, sinna hulka kuulub ka sissesõitnute 2. põlvkond). Immigrantide suurema osa andsid Ukraina (27,6%), Venemaa (20,0%) ja Valgevene (10,4%). Valdavalt olid need üleliidulise alluvusega tehastesse tööle suunatud, sõjaväelased koos perekondadega, üliõpilased; oli ka mitmesugustel põhjustel tagakiusatud teadlasi (1950. aastatel) ja muiduseiklejaid. Eestisse tulnud juutide sinne asuala langeb üldjoontes kokku teiste ida poolt pärit immigrantide omaga - Tallinn ja Kirde-Eesti tööstuskeskused. Nõukogude Eesti juudid ei olnud paikne rahvastikurühm ega ole Eesti juudid seda ka praegu. Nende arvu suurendas jätkuv sisseränne idast ning vähendasid väljaränne ja madal loomulik iive. Ka Eesti-sisene liikumine oli väga aktiivne, üldiselt eelistati Tallinna.

Rahvusrühma suurus Eestis:

1881	3290	
1897	3837	
1922	4566	
1934	4434	
1959	5433	
1970	5282	
1979	4954	
1989	4613,	emakeelsus 12,4%

1989. aastal elas Eestis 4613 juuti (2355 meest ja 2258 naist), moodustades suuruselt 6. rahvusrühma.

2798 inimest oli (sega)abielus, 970 vallalised, 527 lesed, 311 lahutatud ja 7 perekonnaseis oli teadmata.

Alla 35 aasta vanuseid oli 1361 (29,5%) ja alla 15 aasta vanuseid 522 (11,3%).

2186 inimest oli kõrgharidusega (+166 lõpetamata), 658 keskeri-, 656 kesk-, 276 mittetäieliku kesk-, 302 algharidusega ja 163 alla selle (sh 7 analfabeeti). 206 last ei käinud veel koolis.

Kõrgharidusega inimeste osakaal oli 47,4%, koos lõpetamata kõrgharidusega 51%, s.o üle poole kõigist juutidest.

Emakeeleks oli jidiš 570 (12,4%) ja vene keel 3614 inimesel (78,3%), 2. keeleks vastavalt 108 ja 601. Eesti keelt valdas 1. keelena 389 (8,4%) ja 2. keelena 1202 juuti.

Kokku valdas rahvuskeelt 678, vene keelt 4215 ja eesti keelt 1591 inimest.

Eesti juutide ajaloos on olulisemat rolli etendanud kaks keskusi - Tallinn ja Tartu (kuni Teise maailmasõjani tegutsesid sünagoogid, koolid ja mitmesugused organisatsioonid ka Pärnus ja Narvas).

Juudi asustus oli siin vanim ja arvukaim, kuni 1941. aastani elas Tallinnas ja Tartus üle poole Eesti juutkonnast. Ka kasvasid need keskused kõige kiiremini ning olid mitmekülgset arenenud: tegutsesid sünagoogid, algkoolid, raamatukogud, kultuurilist ja ideoloogilist laadi organisatsioonid. Tartu puhul väärub mainimist

ülikool (Liivimaa piiridest väljaulatava tagamaaga) ning akadeemilised üliõpilasorganisatsioonid. Tartu ülikoolis tegutses juudi teadusteõppetool (1934-1940. professor Lazar Gulkovitsch), mille põhifunktsioone oli juudi koolidele õpetajate ettevalmistamine. Sellel alal oli Tartul kindlasti üle-eestiline tähtsus. Tallinna puhul oli tegemist kantonistide koondumiskoha ning Eesti rikkaima juudi kogukonnaga. Hiljem asusid siin ka kõik Eesti juutkonna seisukohalt olulised institutsioonid (Kultuurinõukogu, Kultuurvalitsus, Eesti Juudi Usuasjade Valitsus). Pärast Teist maailmasõda alustas Tallinnas tegevust Eesti NSV ainuke juudi sünagoog. 1997. a elas pealinnas 77% Eesti juutkonnast, siin paiknevad tähtsaimad juudi kultuuri- ja haridusasutused (Eesti Juudi Kogukond, juudi kool jne), samuti juudi kalmistu.

Üldlevinud arvamuse järgi on juudid väga osavad ärimehed ja asjaajajad ning suudavad leida raha ja lõigata kasu kõikjalt. Selle arvamuse juured ulatuvad kaugemale minevikku. Keskajal oli Euroopas näiteks raha väga vähestel - kuningail, feodaalidel kuid mitte lihtrahval. Rahaasju tuli siiski kellelgi korraldada, ja et juutidel puudus maaharimise õigus, võisid nad tegelda rahavahetamise ja laenuandmisega (nimetatud ka liigkasuvõtmiseks). Pealegi oli neil sugulasi ja sõpru kogu Euroopas ning tänu sellele võis näiteks reisija saada nende kirjaliku korralduse alusel raha ka kodunt kaugel. Hakkas kujunema süsteem, mis on hiljem tuntud panga nime all. Pagulastena elavatel juutidel polnud oma aristokraatiat ega talupoegi, nad sobisid hästi vahendajarolli. Sel rollil olid omad eelised - võis teenida elamist - kuid oli ka puudusi: juutidest sai kergesti rikaste kui ka vaeste pahameele objekt.

Vahendajategevusega seoses on juudid alati kõrgelt hinnanud haridust. Nende rahvatarkuse järgi on vaeste toetamine, kaasa-varata pruudile kaasavara muretsemine, haigete külastamine heategu, ent Toora õppimine käib üle kõige. Vaese õpetlase abistamist peeti jumalale meelepäraseks teoks, rikas inimene oli uhke, kui sai endale väimeheks vaese õpetlase. Muutusid ajad, kuid ei muutunud teadmiste väärtustamine juutide seas. Pideva tõrjutuse ja tagakiusamise aegadel oli eriti hea omada just niisugust kapitali, mille sai põgenemisel alati kaasa võtta.

Integratsioon

Pärast Eesti iseseisvumist hakkas kujunema uus Eesti juutkond teise põlvkonna baasil. Enamik otsustas Eesti Vabariigi kodakondsuse kasuks. Need olid paljudel elualadel katsetavad ja aktiivsesse ühiskonnaellu pürgivad inimesed. Vastupidiselt kardetud kapseldumisele toimus integratsioon. 1926. aastal said juudid vastavalt rahvus vähemuste kultuurautonoomia seadusele Eestis sisemise omavalitsuse. Juutidel oli võimalik õppida oma keelt (*jidišit* ja *uus-heebrea* keelt ehk *ivriiti*) ning oma rahva ajalugu, täita usukombeid ja säilitada traditsioone. Kultuurautonoomia hõlmas hariduslikke ja kultuurilisi funktsioone ning sobis ülihästi sellistele väikesearvulistele vähemustele, kes asusid hajali ja eeskätt linnades. Eesti juutkond oli peamiselt jidišikeelne, vallates samas ka eesti keelt.

Olukorras, kus oldi ühelt poolt küll ära lõigatud Baltikumi juudi keskustest, kuid teiselt kasutati seadusega tagatult kõiki vähemusrahvuse arenguks vajalikke õigusi ja võimalusi, elas kohalik juutkond vägagi viljakat kultuuri-ja seltsielu. Paljud tegutsesid üheaegselt mitmes organisatsioonis. Klubide ja seltside nimekiri on üllatavalt mitmekesine maa kohta, kus juutide arv oli vaid nelj ja pool tuhat, -alates draamaseltsist "H. N. Bialik" ja lõpetades Tõrva Sionistide Seltsi ja Tallinna Juudi Bridzhi Klubiga.

Kohe 1940. aastal, kui Nõukogude Liit Eesti okupeeris, likvideeriti ka juudi vähemusrahva kultuurautonoomia, Juudi seltside ning haridusasutuste tegevus lõpetati. Hilisemad Eesti NSV juudid oma kogukonda ei moodustanud. Et nõukogude rahvuspoliitika oli enam või vähem juudivaenulik, jidiši- või heebreakeelse hariduse saamine võimatu ning sünagoogi kuulumist loeti kuriteoks, assimileerus enamik nõukogude juute vene ühiskonda. Palju on üksikuid vanu inimesi ja venejuudi segaperekondi, ka abielud teiste rahvuste esindajatega (eestlaste, lätlaste, leedulaste, tatarlaste, armeenlaste, ukrainlastega) pole haruldased.

Praegused Eestijuudid ei ole poliitiliselt ega ka ühiskondlikult kuigi aktiivsed. Ühiskondlik aktiivsus piirdub peamiselt kogukonna elus osalemisega (kalendripühade tähistamine vms). Tugevnemas on side Iisraeli ja USA juudi organisatsioonide ja sugulastega. See täidab varem Venemaale kuulunud koha. Eesti Juudi Kultuuri Selts (seksioonidega Tartus, Kohtla-Järvel ja Narvas) moodustati 1988. aastal, kui NSV Liit ilmutas juba lagunemismärke. Eesti Juudi Kogukond loodi taasiseseisvunud Eestis 1991. aastal ja kuulub Eestimaa Rahvuste Ühendusse.

Eesti juutide identiteet

Suurem osa Eesti juute kuulub tahes-tahtmata venekeelse elanikkonna hulka, seda nii Venemaa-päritolust kui ka määratlemata staatusest tingitult. Samas viitab nimetatud asjaolu ka sellele, et praegune Eesti juutkond ei ole sisemiselt monoliitne. Enamikule vastandavad end põlised Eesti juudid, kes olid viidud Venemaale vang- ja töölaagritesse või sõja algul lihtsalt evakueeritud, ja nende järeltulijad. Suurel määral tänu oma kultuurautonomiale Eestis 1926-1940 on nad end kogu aeg identifitseerinud juudina. Et nad olid võrdlemisi sekulariseerunud ja elasid keskkonnas, mis erines radikaalselt Ida-Euroopa juutide tüüpilistest elutingimustest, kogesid nad midagi rahvusliku ärkamise taolist just kultuurautonomia perioodil.

Eestis ei ole juudid elanud isolatsioonis. Väikese vähemusrühma puhul on ükskeelsus mõeldamatu ning juudid on peale jidiši osanud veel eesti, saksa, vene ja sageli ka klassikalist või uusheebrea keelt. Pärast Teist maailmasõda, kui kultuurautonomia oli likvideeritud ja juudi hariduse saamine võimatu, oldi sunnitud valima eesti või vene tuleviku vahel.

Tervele Eesti ühiskonnale sarnaselt võib täheldada ka juudi kogukonnas põlis- ja uus-asukate konflikti. Erimeelsused on tekkinud isegi usutasandil, olgugi et suurem osa Eesti

juute on agnostikud. Nii on judaismi traditsioonilisele ortodokssele suunale lisandunud nüüdisaegne reformistlik suund. Hoolimata selgetest assimilatsioonimärkidest on etniline eneseteadvus aga väga tugev ning juudi rahvusega samastab end suurem osa Eesti põlisjuute.

Vajaduse korral võivad Eesti juudid esineda ka mõne teise rahvuse liikmena. Eesti kõrgintelligentsi kuuluvad juudid (Eino Baskin, Eri Klas, Hagi Šein jt) võivad esineda eestlasena, sest valdavad eesti keelt ja on orienteeritud eesti kultuurile. Samas võivad nad end tunda juudina. Need juudid aga, kes valdavad vaid vene keelt, on eestlaste silmis venelased, isegi kui nad tunnevad end juudina. Osa Eesti juute tunneb end selgelt venelasena, seostades end venekeelse elanikkonnaga ja võideldes venelaste õiguste eest.

Traditsioonilises käsitluses määratleb juudi etnilisust selgelt religioon. Teiste usutunnistuste omaksvõtt või abiellumine mittejuudiga on välistanud juutide hulka kuulumise. Religioossele määratlusele viitavad ka ema rahvus ning kommetest ja traditsioonidest kinnipidamine. Vastupidiselt levinud arvamusele ei pruugi aga juudi identiteet väljenduda üksnes sünagoogi kuulumise või rabiinliku traditsiooni järgimise kaudu. Peale traditsioonilise ortodoksse judaismi eksisteerib veel konservatiivne ja, nagu öeldud, ka reformeeritud judaism. Sekulaarsetest võimalustest olgu nimetatud juudi keel(t)e säilitamine (1920.-1930. aastail Euroopas levinud sekulaarne jidišism rõhutas juutluse etnilist iseloomu ja jidišit kui Ida-Euroopa juutide keelt), tavade alalhoidmine (rahvusroad, sugulaste surma-aastapäeva tähistamine, küünalde süütamine teatud tähtpäevadel), juudi organisatsioonidesse kuulumine, huvi Iisraeli ja juudi ajaloo vastu jne. Valdkondi on nii palju, et ei saa toimuda "assimileerumist" neis kõigis korraga.

Et Eesti juudid on enamasti agnostikud, siis leiavad toitumistavad praktiseerimist vaid erilistel puhkudel. Tuntakse mõningal määral rahvuslikku kööki ja *matsad* (hapnemata leib, mida süüakse peamiselt paasapäevade ajal), kuid ei peeta lapselt kinni ortodoksse judaismi loitumisettekirjutustest. Teatavasti fikseerivad need, mis looma või linnu liha toiduks kasutada (*koššer*), kuidas loomi tappa, kuidas toimida haige või vigastatud loomaga, kuidas liha töödelda

ning milliseid toiduaineid koos kasutada. Perekondlikus ringis ei tähistata juudi kalendripühi, olgugi et *sabat, hannuka ja paasapüha* seda eeldaksid.

Emakeel

Eesti juutide puhul on tihtipeale võimatu öelda, mis on nende emakeel. Keeleline assimileerumine on toimunud üldiselt vene keele kasuks ja ka teiste juutidega suhtlemiseks valitakse sageli vene keel. Paljud Eesti põlisjuudid nimetavad emakeeleks jidišit, ka siis, kui keeleoskus on vähene või koduseks keeleks mõni muu keel. Eestisse hiljem saabunud (st enamikul) on emakeeleks vene keel ja jidišiga neil enamasti side puudub. Seega osatakse vene keelt hästi, eesti keelt keskmiselt, jidišit halvasti ning heebreakeelse ajakirjandusega tutvumisel, samas ollakse aga juudi temaatikast väga huvitatud, kui see ilmub eesti- või venekeelses pressis.

Nagu religioon, ei etenda ka jidiši keel määravat rolli Eesti juutide eneseteadvuse kujunemisel. "Juudiks olemise" võib otsustada sotsiaalne integratsioon juutidega, s.o seltsielu, päritolu ja sugulusring. Siinsetel juutidel ei ole suuri suguvõsasid, kuid samas lävitakse väga intensiivselt nende vähestega ning tuntakse oma naabruses elavaid rahvuskaaslast ülihästi. Eesti juudid on võimelised looma endale ühe või rohkem nišše ühiskonnas, ühitades selle pikaajalised majanduslikud ja poliitilised huvid oma etnilise strateegiaga. Nad väldivad täielikku assimilatsiooni, võtavad enesele kohustuse rahvusrühma säilitada ning aeg-ajalt võivad nende kultuurimustrid hästi kohaneda vähemusrühma soodsa staatusega.

Tulevik

Praeguseks ajaks on Tallinna ligitõmme tohutult kasvanud. Samas kipuvad vanad juutide keskused Tartus ja Pärnus täiesti kokku kuivama ning sealse juudi elanikkonna arvukuse suurenemiseks ei paista olevat mingit väljavaadet. Veelgi nigelam on olukord Valgas, Viljandis, Võrus ja Rakveres, kus juutide arv jääb juba alla 20. Eesti Juudi Kogukond on välja kasvanud 1988. a rajatud Juudi

Kultuuri Seltsist. Oma ajaleht Ha-Shahar ('koit') ilmus algul eesti ja vene keeles, 1990. aastast ainult vene keeles, 1995. a lisandus üks eestikeelne lehekülg. Juudi kogudused tegutsevad Tallinnas (traditsiooniline) ja Narvas (reformeeritud, väga väike). Peale selle tegutsevad WIZO (*Women International Zionist Organisation*) kohalik organisatsioon, Juudi Akadeemiline Selts ja laulukoor.

Juudi Kultuuri Seltsi võivad kuuluda kõik Eestis elavad juudid. Oma juudi päritolu ei varjata ega häbeneta, kuid jidišisse suhtumine on kas neutraalne või (hiljem saabunuil) negatiivne. Jidiši säilimiseks Eestis ei ole piisavat kõnelejaskonda.

Aastal 1990 avati Tallinnas vene õppekeelega juudi gümnaasium (uusheebrea keel vaid ühe õppeainena). Õppekeele tõttu on eestikeelsed ja eestlasega abielus juudid, kes tahaksid küll anda lastele juudi haridust, pannud lapsed eesti kooli. Juudi gümnaasiumi praegune juhtkond soovib eesti keelele üleminekut, kuid takistab õpetajate probleem: eesti keelt kõnelevad juudi soost õpetajad on enamasti kesk- või vanemaealised, noortest aga enamik Eestist lahkunud. Eestlastest õpetajaid on väikesse madala palgatasemega kooli raske meelitada. Mitu Iisraeli organisatsiooni ja Iisraeli riik abistavad kooli eesmärgiga valmistada ette ajaloolisele esiisade maale tulijaid ega hoolitse venekeelsete noorte Eesti ühiskonda integreerumise eest. See on ka üks põhjus, miks ei õpetata koolis näiteks jidišit. Nii ongi noored Eesti juudid juba enamasti välja rännanud ning üleminek eesti keelele pole tõenäoline.

Eesti oli ka nõukogude perioodil paljudele juutidele transiitmaaks. Vene prestiižikates õppeasutustes (nt Moskva Riiklikus Ülikoolis) oli suur osa erialasid 1950. ja 1970. aastatel juutidele suletud. Nõukogude Liidust emigreerida sooviv, kuid väljasõiduloast ilmajäänud juut sattus nõukogude ühiskonnas ebasoosingusse ja tihti ka tagakiusamise alla. Kõigil neil põhjustel tuldi Eestisse, kus olukord oli sootuks sallivam. Nüüd aga on ka piirid lahti ning võib vabalt teostada kunagise emigreerimissoovi. Venekeelsed juudid seisavad alles valiku ees: kas omandada eesti keel ja integreeruda Eesti ühiskonda või lahkuda mujale. Paljud valivad teise võimaluse. Eesti juutide arvu järsku kahanemist viimastel aastatel ongi põhjustanud peamiselt väljaränne (aastail 1989-1991 oli migrat-

sioonisaldo -793) ning üldisest paiknemise ebapüsivusest ja demograafilisest situatsioonist tingitud negatiivne iive. Eesti Statistikaameti andmeil tuli 1989-1991 Eestisse 133, siit lahkus 926, siin sündis 47 ja suri 64 juuti. Väljarände motiividena võiks esile tuua majandusolukorra, integratsiooniraskused ning sugulastega taasühinemise. Siinjuures ei ole Iisrael kaugeltki mitte ainuke sihtpunkt - USA ja Saksamaa on samavõrd olulised.

Kas Eesti on juutidele isamaa, kodumaa või asukohamaa? Osale venekeelseile juutidele on see, nagu öeldud, transiitmaa. Nendel, kel seisavad ees keeleõpe ja integreerumisprobleemid, pole kõigil oma suhtumine veel välja kujunenud. Eesti põliste juutide puhul, kes on õigusjärgsed Eesli kodanikud, neid probleeme ei kerki. Tihti koosneb nende identiteet kahest sõnast - Eesti juut.

Iisraeli riigi olemasolu on juutide enamikule väga tähtis. Isegi kui ei olda sionistid ega kavatseta Iisraeli ümber asuda, peetakse seda maad mingiks vaimseks keskuseks. Mõnigi põline Eesti juut on väljendunud nii: Iisrael on meie esivanemate maa ja isamaa, kuid Eesti on meie kodumaa.

Statistikaameti andmeil elas seisuga 01.01.1995 Eestis 2864 juuti (1989. aasta loendusel 4613) ja 01.01.1997 2553 juuti. Veel mõni aasta tagasi oleksid juudid olnud Eesti vähemusrahvuste hulgas ainsad, kes võinuksid reanimeerida ennesõjaaegse kultuur-autonoomia idee. Nad olid organisatsiooniliselt kõige kaugemale jõudnud. Kuid siis ei leidnud see idee üldist toetust kogukonna sisemise lõhestatuse tõttu. Kultuurautonoomia taotlemise tingimused (s.o rahvusrühmas vähemalt 3000 Eesti kodanikku) ei takistaks juute nüüdki, sest 1993. aastal jõustunud uus kultuurautonoomia seadus ei sätesta Eesti põlisvähemustel arvulisi piiranguid. Siiski ei tundu kultuurautonoomia praegu päevakorral olevat ja ega selle taasfikseerimine suurt midagi muudakski. Tähtis on ikkagi, missuguse maaga otsustab enamik Eesti juute oma tuleviku siduda. Sellest vaatevinklist lähtudes ei paista Eesti juutide tulevik vähemusrahvusena kujunevat probleemituks.

KIRJANDUS

- P. Ariste. Juut eesti rahvausus. - Eesti Kirjandus 1932. nr 1,3,4,

lk 1-17, 132-150, 219-228

- P. Ariste. Keelekontaktid. Tallinn: Valgus, 1981, lk 158-159
- E. Berg. Juudi asustuse iseärasusi Eestis. -Akadeemia 1994, nr 4, lk 816-829
- E. Berg. Juutide identiteedist Tartus. -Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XL Tartu, 1994, lk 190-206
- S. Gurin. Juudi vähemusrahvuse statistika Eestis. Tallinn, 1936
- E. Gurin-Loov. Suur häving. Tallinn. 1995
- E. Gurin-Loov. Juudina Eestis. - Horisont 1991, nr 6, lk 1-4
- M. Heltzer. Juudi diasporaa tekkimisest. - Akadeemia 1993, nr 11, lk 2291-2297